

ӘОЖ 654.19;002.2

Н.Т. Жұртбай

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, қ. Алматы

E-mail: nazym-zhurtbay@mail.ru

Қазақстандағы экологиялық проблема қырлары және бақ

Мақалада Қазақстанда қалыптасқан жалпы экологиялық өзекті мәселелердің бұқаралық ақпарат құралдарында көтерілуі және олардың сол мәселені шешілуіне ықпалы, қоғамдық пікірді қалыптастырудағы орны – Алматы қаласы мен Алматы облысында болып өткен қатты дауылдың және басқа да тұрмыстық-экологиялық факторлардың қала экологиясына келтірген зардаптары туралы жарияланған баспасөздегі материалдардың негізінде қарастырылады. Оңтүстік астанада қалыптасқан қазіргі экологиялық мүшкіл жағдайдың түптің-түбінде қауіпті апатқа айналуы мүмкін екендігін халыққа жеткізу, оның салдарын түсіндіру, қатердің алдын алу, оның зардаптарын жою шаралары туралы пікірлер мен жобаларды таныстыру барысындағы ақпарат құралдарының маңызы көрсетіледі. Сондай-ақ Алматы қаласының экологиялық жағдайына халықаралық талап деңгейінде салыстырыла отырып баға беріліп, оның басты проблемалары аталады.

Түйін сөздер: Қазақстан, Алматы, экология, БАҚ.

N.Zhurtbay

Ecological problem in kazakhstan and media

This article discusses the impact of global climate change on Kazakhstan using examples of the recent flood disaster and other ecological crises in Almaty and its oblast against the background of the media's role in preventing environmental disasters. The article argues that media have to play a watchdog role on environmental issues and have to inform citizens of how environmental issues can affect their lives. It cites relevant examples from the fire and flood damage in Los Angeles and surrounding areas and shows how future environmental disasters can affect the Almaty region's tourism industry.

Keywords: Kazakhstan, Almaty, ecology, media.

Н.Т. Жұртбай

Экологические проблемы Казахстана и СМИ

В данной статье изучается влияние глобального изменения климата на Казахстан на примерах экологических кризисов в Алматы и области, а также определяется роль СМИ в предотвращении экологических катастроф. В статье утверждается, что средства массовой информации должны информировать граждан о том, как экологические проблемы могут повлиять на их жизнь. В статье приводятся примеры ущерба от природных бедствий. Автор анализирует, как экологические катастрофы в будущем могут повлиять на индустрию туризма Алматы.

Ключевые слова: Казахстан, Алматы, экология, СМИ.

Introduction.

Экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуына тікелей әсер ететін және оның зардаптарын жоюға негіз қалайтын басты фактордың бірі – экономика. Өнеркәсіп технологиясының жетілу деңгейі төмен, отарлық жүйеден енді құтылып, тәуелсіз экономика құруға бет алған мемлекеттер өндірістік мұқтажды бірінші орынға қойып, қалайда экономикалық дербестікке қол жеткізуге ұмтылған кезеңде экологиялық қауіпсіздік шаралары ескеріле бермейді. Сондықтан да,

қашан белгілі бір даму деңгейіне жеткенше қоршаған ортаның табиғаты өзгеріп, түрлі қауіпті жағдайлар қалыптасады. Ең соңында ол мәселелер қордалынып келіп, үлкен табиғи зардап көзіне айналады. Тек экономикалық даму үрдісі тұрақтанған тұста ғана экологиялық мәселеге назар аударуға мүмкіндігі туады.

Міне, тура осындай экономкалық-экологиялық күйзелісті Қазақстан да басынан кешірді. Күйреген империяның күлтөбесінен көтерілген Қазақстан тәуелсіз мемле-

кет ретіндегі өзінің 20 жылдық тарихында «социалистік жоспарлы эконмикадан» – нарықтық экономикаға көшті. Экономикалық құлдыраудан экономикалық өсу мен қоғамның әлеуметтік тұрақтылығына жету барысында «тар жол, тайғақ кешуден» өтті. Инновациялық дамуға бейімделген аралас экономиканы қалыптастыруға бет алды. Қазақстан өзінің экономикалық саясатын әлемдік тәжірибиеге сүйене отырып құрды. Соның нәтижесінде ТМД елдерінің ішінде бірінші боп «ашық нарықтық экономикаға көшкен мемлекет» статусын алды.

Әлемдік экономикалық дағдарысқа қарамастан Қазақстанның экономикалық өрлеу қарқыны 2008 жылы – 3,3%, 2009 жылы – 1,2%, 2010 жылы – 7,3%, ал, 2011 жылдың қаңтар-қараша айларының нәтижесі бойынша – 7,5% құрады[1]. 2011 жылы алғаш рет – 28,5 млн. тонна егін өнімі жиналды. Бұл – тәуелсіз Қазақстанның тарихындағы рекордтық көрсеткіш болып табылады. Әлем экономикасының рецессиясы мен шикізат бағасының төмендеуі жағдайында жоғарыда аталған көрсеткіштер қазақстандық экономиканың және қаржылық сектордың тұрақтылығын, даму жолының дұрыс таңдалғандығын дәлелдейді. Үкіметтің шешімі бойынша басты 5 бағыт белгіленіп, Ұлттық қордан 10 млрд. доллар қаржы мынадай мөлшерде бөлінді.

1) Қаржылық секторды тұрақтандыруға және банктерді қолдау үшін – 4 млрд. доллар (480 млрд. теңге), немесе бар тұрақтандыру сомасының 40%; 2) Тұрғын үй секторын дамытуға – 3 млрд. доллар (360 млрд. теңге), немесе 30%; 3) Шағын және орташа бизнесті қолдауға – 1 млрд. доллар (120 млрд. теңге), немесе 10%; 4) Агроөнеркәсіп кешенін дамытуға – 1 млрд. доллар (120 млрд. теңге), немесе 10%; 5) Инновациялық және инфрақұрылымдық жобаларға – 1 млрд. доллар (120 млрд. теңге), немесе 10% [2].

Экономиканы және оның нақты секторларын тұрақтандыруға арналған бұл шаралар, негізінен, тактикалық жоспар бойынша, Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуына тиімді ықпал етуі тиіс. Халықаралық қаржы корпорациясы мен Дүниежүзілік банктің өткен жылғы 20 қазанда басылып шыққан Doing Business – 2012 мәлідемесінде Қазақстан

58 орыннан көтеріліп, 2011 жылдың рейтингі бойынша 183 елдің ішінде 47-орынды иеленді [3].

Бұл мәліметтерді зерттеу, тақырыбымыздағы мәселелерді шешуге тікелей қатысы болғандықтан да маңызды. Яғни, даму жолына түскен экономика ғана экологиялық проблемаларды шешуге мүмкіндік береді. Ал, Қазақстанның қазіргі кезеңде сондай дәрежеге жеткеніне назар аудару қажет. Сондықтан да қордаланып қалған, апаттық жағдайға бет алған, өнеркәсіп орындары шоғырланған үлкен қалалардағы (мысалы, Қарағанды, Өскемен, Шымкент, Павлодар), соның ішінде Алматыдағы экологиялық жағдайды реттеуге мемлекеттің күші толық жетеді және оған шұғыл кірісу керек – деген ұстанымымызды жеткізу, мақаланың мақсаты екенін ескеру қажет.

Бұл ретте, сол жинақталған экологиялық зардаптардың «көзі» мен түпкі себеп-салдарын, оның қоршаған ортаға, адамға келтіретін зиянының деңгейін анықтау, ол мәліметтерді қоғам мүшелеріне жеткізу, оны жоюдың жолдары туралы мамандардың пікірлерін талқыға ұсыну – баспасөздің тікелей міндетіне жатады. Әлемдік тәжірибелерге жүгінсек, ақпарат құралдары қалыптастырған қоғамдық пікірлер экологиялық мәселелерді шешуде жетекші орын алады. Баспасөзде көтерілген проблемалар жұртшылықтың пікірін тоғыстырып, түрлі қоғамдық қозғалыстар құруға алып келеді. Мысалы, Қазақстандағы халықаралық деңгейге көтерілген «Семей-Невада», «Арал», «Табиғат» қоғамдары соған дәлел. Экологиялық тақырыпқа әр қазақ басылымы белсенді түрде атсалысып келеді. «Егеменді Қазақстан», «Жас алаш», «Қазақ әдебиеті», «Түркістан», «Айқын», «Алматы ақшамы» т.б. ресми газеттерде жалпылама тақырыптармен тұрақты түрде проблемалық мақалалар мен ғылыми мақалалар, репортаждар беріліп тұрды. Ал сексенінші жылдардың аяғы мен тоқсаныншы жылдардың бірінші жартысында «Семей – Невада» халықаралық халықтық қозғалысы шығарып тұрған «Аманат» газетінде Семейдегі Дегелең және Батыс Қазақстандағы Азғыр атом полигондарының экологиялық апатқа әкелген зардаптары барынша батыл жазылды. Дегелеңдегі атом полигонының жабылуына «Аманат» газетінің

әшкерелеуші материалдарының ықпалы ерекше. Өйткені ондағы жарияланған мақалалар арқылы қоғам мүшелері атом сынақтарының зардаптарынан барынша хабардар болды. Халықаралық қауымдастықтар да сол арқылы құлағдарланып, біріге күш жұмсап, қолдау көрсетті. Сондай-ақ, Шығыс Қазақстандағы «Дидар», Оңтүстік Қазақстандағы «Ақиқат» газеттері де ауыр металл заводтарынан шығатын өнеркәсіптік улануларға қарсы белсенді бағыт ұстанды. Ал республикадағы экономикалық қуаты әлеуетті әрі экологиялық табиғи апат қауіпінің ең шетін аймағы – Алматы қаласы болып табылады.

Main body.

Алматы – халықаралық қаржы қоры мен сауда орындары, мәдениет пен және ғылым ошақтары шоғырланған және республика тұрғындарының басым көпшілігі тығыз қоныстанған Қазақстанның аса ірі геосаяси стратегиялық мәні бар орталығы. Сондықтан да бұл қаланың экологиялық хал-ахуалы қазақстандықтардың да, халықаралық қауымдастықтардың да ерекше назарына ие. Тау мен жасыл орман қоршаған табиғаты сұлу болғанымен де, сол «сұлулықтың астында» қатерлі табиғи апаттар бұғып жатыр. Іле Алатауы дүние жүзіндегі ең жас таулардың қатарына жатқандықтан да жер асты қыртыстарындағы күшті тектоникалық қозғалыстар әлі тұрақтамаған. Салыстырмалы түрде алғанда Алматының жер асты рельефінің құрылымы Афины мен Лос-Анджелес қаласының жер асты бедеріне өте ұқсас. Бұл үш қала да тау қолтығында орналасқандықтан да тұрмыстық-экологиялық жағдайы аса ауыр аймақтардың қатарына жатады [4].

Бұрын Алматы қаласына қауіп төндіретін екі табиғи фактор бар болатын. Ол – жер сілкінісі мен сел еді. Қазір жоғарыда аталған апатқа үшінші фактор қосылды. Ол – дүлей (смерч) дауыл. Кейінгі он – он бес жылда тосыннан пайда болып, құйыннан жойқын күш иесі дүлейге ұласып, жолындағыны тасталқан ететін қатерлі дауылды тудырған экологиялық апаттың басты себепкері – экономикалық даму үрдісі жоғары ірі қалаларға тән табиғи тепе-теңдіктің сақталмауы, экономика үшін экологияны құрбандыққа шалудың кесірі. Тау қолтығында (бұрын Алматыны «Қолтық» деп те атаған) орналасқан

әлемдегі ең жасыл қаланың біріндегі ауа ағысы мен айналымын табиғаттың өзі табиғи түрде реттеп отыратын. Сайын сақарадан келген аптап ауа, ыстық жел таудың суық ауасымен кең кеңістікте еркін араласа алмасып, қалаға салқын самал жел болып есетін. Ал, қазір қаланың көлемі тым далиып кеткендіктен және Медеу аңғарындағы «жел өтіне» бөгеттер мен тоспалар салынып, зәулім ғимараттар бой көтеріп, ауа ағысына тосқауыл қойғандықтан да «қысымға шыдамаған самал жел» құйындатып барып дүлейге айналатын болды. Бұл дүлей – Алматы қаласына жыл маусымдары ауысқан сайын қауіп төндіретін «тұрақты экологиялық апат» сыпатын алады деген күдік бар.

Мысалы, 2011 жылдың 17 мамыр күні қала аймағы мен Медеу шатқалында аса жойқын дүлей соқты. Соның салдарынан тау беткейі мен қыраттардың бетін жауып, құм-шағылдың көшкінінен сақтап тұрған шымды тамырымен ұстап тұрған 64 мың түп Тянь-шань қарағайлары мен шыршасы түбірімен қопарылды [5]. Ал тура бір айдан кейін қайталап соққан дүлей құйын Алматының қыраттарындағы 5 мың жасыл көшетті тамырымен қоса жұлып әкетті [6]. Алматы қаласында бұрын-соңды кездеспеген мұндай табиғи апаттың тосыннан орын алуы қала тұрғындарын ғана емес, ауа райын бақылайтын ғылыми мекемелер мен төтенше жағдай жөніндегі мемлекеттік комитеттің қызметкерлерін де, эколог мамандарды да таң қалдырды.

Ыстық, суық ауаның ағысы мен «қолтықтағы қалаға тығылған» ауа ағымын реттейтін Медеу шатқалындағы «желдеткіш аңғардың» мүмкіндігін саралай келгенде ғана апаттың себебі анықталды. Бұл табиғи апаттың себебін «еліміздің бас экологы» атанған «Табиғат» қоғамының президенті М.Елеусізов өзінің баспасөзге берген сұхбатында: «Мамыр-маусым айларында болған дауылды дүлейдің басты себепкері – Алматы қаласында қалыптасқан экологиялық қауіпті жағдайдың мүшкіл халі екенін анық», – деп мәлімдеді [7].

Оның мәнісі былай екен. Бұрын сонау солтүстіктен келген салқын ауа ағысы жолында «көлденең көлбеп» жатқан Іле Алатауын сағалай келіп Қолтыққа – Алматыға тығылып, Медеу шатқалындағы аңғар арқылы кеңістікке

шығатын. Табиғаттың өзі салған «желдеткіш жолы» арқылы қозғалған ауа ағымы қаланы қоршаған аңғарлар мен қыраттарды дегдітіп, жердің буын бойына сіңіріп, ыстық ауаны салқындатып, самалға айналдыратын. Қала шеңбері ұлғайып, өнеркәсіптік және тұрмыстық мұқтаждықтарды өтейтін тұтыну сұранымының табиғаттың реттегіш мүмкіндігінен тым жоғары болуының нәтижесінен, ауа ауысымы қозғалысына кедергі келтірген. Жылу жүйесі станцияларының түтіні, автокөліктердің улы газдары ауаны ыстап, маусымдық температура- ны көтерген. Бұған жел ағысына салынған «тас ормандар» – биік ғимараттар, алып тоспалар да кесірін тигізген. Сөйтіп, суық және ыстық ауа тар қолтықта булығып, алуан түрлі табиғи реакцияларға түсіп, құйындатып басталып, апатты дүлей күшке айналады. Бұрын қаланың шеті мен көшені қуалап, ішінара ғана кәрі ағаштарды сындырып, аңғардан сытылып шығатын құйын, енді қала кеңейген соң шығатын жол іздеп шырк үйіріліп, «тас ормандарға» соқтығысып барып жоғары өрлеуге мәжбүр болғандықтан да еріксіз «ұңғы» (воронка) жасап, дүлей күшке ұласады. Тау бөктері мен Іле Алатауының басындағы ағаштардың тамырымен қопарылып жусап қалатыны да сондықтан екен.

Бұл құбылыс, яғни, дауылды дүлей Іле Алатауының жасыл әлеміне, әсіресе, Іле Алатауының таулы орманы мен бақша-бауына, сол арқылы қаланың қалыпты өмір сүруінің өзіне үлкен қауіп төндіріп тұр. Баспасөздегі жарияланған орман шаруашылығының мамандарының мағлұматына сүйенсек, Алматы қаласын қоршаған таулы аймақта барлығы 2 000 000 түп ағаш бар көрінеді. Мамандардың есептеуі бойынша 2011 жылы мамыр айында өткен екі дауылдан кейін 60 мың түптен астам ағаш (емен, қарағай, шырша, терек, қайың, үйеңке, қарағаш т.б.) құлаған. Бес мың түптен астам бұтақтары опырылған ағаш айналасына қауіп төндіретін болғандықтан да кесілген. Ал бұдан бір жыл бұрын, яғни, 2010 жылы он мың түптен астам көшет кесіліпті[8]. Бұл үдеріс жалғасқан жағдайда, он жылдан кейін қала ауасының құрамына оттегі жетіспейтін болады. Қалыптасқан мөлшер бойынша бізді қоршаған атмосфераның құрамында 21% оттегі болуы тиіс. Ал қазір

Алматы қаласының атмосферасының 17% ғана оттегі құрайды екен. Гидрометеорологиялық мониторинг орталығының мәліметі бойынша, Алматының атмосфералық ауасының ластану деңгейі барынша мүмкін концентрациялық мөлшерден жоғары[9].

Қала мен таулы өңірдің ағаштарын жусатып түсірген тұтқиылдан соққан жойқын дүлейдің соңынан жауған бұршақты нөсер екінші бір күтпеген экологиялық апатты тудырып отыр. Жер қыртыстарының бетін жапқан шым қабаты оны ұстап тұрған ағаштардың тамырынсыз қалған соң, қопарылған тамырдың шұңқырына, көлденеңдеп жатқан ағаштардың діңіне жиналған шөп-шалаң мен қоқыс, лай топырақ бөгеп қалған су жер қыртысын кеулей жіпсітіп, шым мен сар топырақтың жігін ажыратып, әбден су сіңген соң жалаңаш қалған жасыл жоталардың «құйқасы» сыпырылып түседі. Яғни, мұқым тау беткей лайлы көшкінге айналып, жиналған судың кесірінен сеңге ұласады. Мұндай оқиға тау беткейлерінен жиі орын алады. Мысалы, осыдан 20 жылдай бұрын Жалаңаш жотасы сыпырылып түсіп, бүкіл бір қырат «таз тауға» айналды. Алматының қыратты жерлеріне орналасқан Есентай, Қарғалы, Қырғауылды аймақтарындағы көптеген тұрғын үйлер сондай апатты жағдайға душар болып отыр. Мұндай оқиғалар Алматы қаласының төңірегінде жиі орын алып келеді. Ал, қия беттегі жердің құйқасын бекіту үшін шым мен сарытопырақты, қиядағы шағылды қиыршықтарды жерге «шегелеп» тұратын тамырлы ағаштар мен бұталар отырғызып, сатылы текшелер (терасса), тоспалар жасалуы тиіс. Бұл мәселелердің зардаптары мен оны жою жолдары Алматы өңіріне ғана тән болғандықтан да, «Алматы ақшамы» және «Вечерняя Алматы» газеттері мен аймақтық теледидар каналдарында анда-санда репортаждар мен мақалалар жарияланып, телехабарлар беріліп келеді [10]. Алайда бұл жарияланымдар мен көрсетпелер үлкен экологиялық мәселе ретінде көтерілмей, репортаждық, фоторепортаждық қана сыпат алып отыр.

Алматының басына төніп тұрған экологиялық-тұрмыстық қауіптің үшінші түрі «әлемдік жылыну» мәселесімен тікелей астасып жатыр. Бұрын Іле Алатауының шыңдары жыл он

екі ай бойы қар «жамылып» жататын. Қазір бұл көрініс мүлде өзгеріске ұшырады. Шыңдардың басындағы қар ұзақ тұрмай, шілденің ішінде еріп кетеді. Тіпті «мәңгілік мұздақтардың» да көлемі азайып, жыл өткен сайын етегі түріліп келеді[11]. Мысалы, Алматы мен Іле өзенінің сол тармақтары бассейніне кіретін Іле Алатауы жотасының солтүстік бөктеріндегі мұздықтардың көлемі соңғы 50 жылдың ішінде – 40,8%-ға, нақтырақ айтсақ – 117,26 шаршы шақырымға азайған. Ал, Күнгеі Алатау жотасының солтүстік бөктеріндегі (Шелек өзенінің бастауы) мұздық тардың көлемі 30%-ға, , нақтырақ айтқанда – шамамен 86 шаршы шақырымға кеміген[12].

Міне, осындай тұрмыстық-экологиялық мәселеге мемлекеттік мекемелердің, қоғам мүшелерінің, ең бастысы қала тұрғындарының назарын аударып, шұғыл шара қолдану туралы пікір ұсынған белсенді қоғамдық құрал – баспасөз болды. Бұл мәселелер КСРО тұсында да баспасөз арқылы көтеріліп, Алматы қаласына осындай сыпаттағы экологиялық апаттың төнуі мүмкін екендігі алдын-ала болжанған болатын. Одан сақтандырудың бірнеше жобалар қарастырылды, соның ішінде – түтін шығаратын қатты жанармайды газға алмастыру; автомобиль жолдарындағы қозғалысты азайту үшін айналма жолдарын салу; аспалы метро салу; экологиялық аудандар жасау; трамвай-троллейбус қана жүретін экологиялық аймақ құру идеясы ұсынылды. Соның ішіндегі ең ірі ғылыми жоба – Алматының қолтығындағы Медеу аңғарына көлденең жатқан тауды тесіп, желдеткіш дәліз жасау, сөйтіп, тау аңғарын желдеткіш ретінде қолдану туралы ұсыныс болатын. Жазушы Ә.Әлімжанов ұсынған бұл идея сол кездегі «Лениншіл жас», «Қазақ әдебиеті», «Ленинская смена», «Вечерняя Алма-Ата» газеттерінде талқыланып, ғылыми мекемелердің жобалық тақырыбына енді. Алайда СССР жоспарлау комитеті бұл жобаны қолдамағандықтан да, мекемелердің арасындағы «жоспарлы тақырып» күйінде қалып қойды. Оның орнына, Алматы қаласының негізгі жоспарлы даму бағытындағы елеулі экологиялық проблема ретінде жер сілкінісінің зардаптары мен селден сақтану шаралары бірінші кезекке шықты. Бұл шаралардың сәтті нәтижелері

ретінде, 1964-1967 жылдар аралығында салынып, 1972-1974 жылдары аралығында одан әрі жетілдірілген Медеудегі үлкен тоспа-көпірі, сондай-ақ Алматы қаласында салынатын ғимараттардың іргетасының 9 баллдық зілзалаға шыдас беретіндей стандарттық нормасының кіргізілуін, оған мысал ретінде 25 қабатты «Қазақстан» қонақ үйінің салынуын атап өтуге болады. Ал жоғарыдағы «Алматы-Медеу ауа желдеткіші дәлізінің» мәселесі шешілгенше «ауаның қозғалысына бақылау жүргізудің тиімді жолдарын қарастыру» көзделген болатын [13].

Алматы қаласын экологиялық апаттан сақтандыру жобалары күйреген кеңестік империямен бірге «келмеске» ала кетті де, соңында тек Алматыны апатқа әкелетін проблемалар қалды. Мемлекеттік құрылым мен саяси жағдай өзгерді. Бұрынғы экономикалық байланыстар үзілді. Өмір сүрудің өзі проблемаға айналды. Осы тұста жоғарыда айтылған экологиялық қауіпке назар аударуға мемлекеттің де, жұртшылықтың (общественность) да мүмкіндігі болмады. Керісінше, бұл мәселелер жаңа екпін алып, бұрынғыдан да күрделене түсті. Дала жұртының қалаға жаппай көшуінен қала халқының саны өсіп, бір қабатты үйлердің есебінен экологиялық қолайсыз аймақтың көлемі үш есеге артты. Тұрмысқа қажетті коммуникациялар жүргізілмегендіктен де табиғи отынды пайдаланушылардың есебінен ауаның ыстануы еселей артты. Басқасын былай қойғанда, қаланың санитарлық тазалығын сақтау үшін қаланы күл-қоқыстан тазартудың өзі үлкен алаңдатарлық проблемаға айналды.

Mercer Human Resource Consulting мәліметі бойынша, Алматының ластануы дәрежесі 39,1 деген деңгеймен белгіленіп, әлемдегі ең лас 215 қаланың тізімінің ішіндегі алдыңғы қатардағы 9-орнында тұр (Forbestің ақпаратына сүйеніп, ескерте кетеріміз, барлық қалалардағы денсаулық пен тазалыққа қатысты экологиялық ахуалдың көрсеткіші Нью-Йоркпен (100 ұпайға тең) салыстырылып берілген. Сол көрсеткіш бойынша есептегенде, әлемдегі ең лас қала – Баку (27,6), ең таза қала – Калгари (Канада, көрсеткіші 131,7) дейін бағалап шыққан [14]. Аталмыш тізімдегі алғашқы 25 орынды иемденген қала тұрғындары үшін аспандаған қара түтін, қышқылды жауын мен ағынды ақпа су-

лар күнделікті өмірдің үйреншікті бір көрінісі болып табылады). Зерттеуді жүргізген ұйым Алматы қаласындағы экологиялық қауіптің орын алу себептерін:

«Мұнай өндірісіне негізделген қарқынды ынтымақтастық (бәселестік) пен қоршаған ортаны ластанудан қорғау шараларының жеткіліксіздігі – бұл қаланың экологиялық дағдарысқа ұшырауына негіз қалап отыр. Қаланы қоқыс пен уытты қалдықтардан тазартып, қала жағдайын жақсарту шараларының бағасы аса қымбат, бірақ немкеттіліктің бағасы одан да қымбатқа түсіп отыр», – деп атап көрсетті [15].

Алматы қаласының атмосферасына зарар әкелетін ысталған газдың негізгі себепкері – жылу жүйесі мен электр қуатын өндіретін кәсіпорындар, автокөліктер мен өнеркәсіп орындары. Соның ішінде, зиянды газдың 80% жуығы автокөліктердің «еншісіне» тиесілі. Яғни, бұл рұқсат етілетін мөлшерден 3-4 есе жоғары деген сөз.

Results.

Енді, жоғарыдағы экологиялық көрсеткіштер мен ол олқылықтардың орынын толтыруға тиісті мемлекеттің экономикалық мүмкіндігін салыстырып көрейік. Өйткені барлық экологиялық проблеманы экономикалық дәрменсіздікпен түсіндіру – Қазақстанның мемлекеттік даму саятына кереғар әрі намыс болуы тиіс. Өйткені, Киото протоколы бойынша Қазақстанның өнеркәсібінің қарқын алу деңгейі дамыған мемлекет ретінде ресми танылды (Қазақстан рейтингтің «В» қосымшасына емес, КП 1 қосымшасына кіргізілген. Ол дегеніміз мемлекеттің өнеркәсібі дамыған). Бірақ бұл рейтингтегілерге әлі де болса жеңілдік бар, яғни, зарарлы заттектерді шығаруды азайтуға заңды түрде міндетті емес. Біз бұл арада мемлекеттік протоколмен қарастырылған қаражат механизмдерін экологиялық жобаларға жұмсай алмайтындығы ережені меңзеп отырмыз – Н.Ж.). Копенгаген шарты бойынша, 2020 жылға дейін CO₂ шығатын өнімнің көлемін 1992 жылмен салыстырғанда 15 пайызға, 2050 жылға дейін 25 пайызға азайтуға Қазақстан ерікті түрде келісім берді. Бірақ әзірге бұл мақсаттың қалай орындалатыны анық емес. Өйткені, қазіргі уақытта өндірістегі өнімдердің зарарлы зат бөліп шығару мөлшері

азаймай отыр, керісінше, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі мен Қазақ ғылыми-зерттеу институтының бірлескен болжамы бойынша, CO₂-нің деңгейі 2017 жылы 1992 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда асып түсетінін ескертеді. Кейбір деректерге жүгінсек, бұл көрсеткіш қазірдің өзінде орын алып отырған сияқты [16].

Алматы қаласына төңген осындай апаттар қазақ баспасөзінің негізгі тақырыптарының біріне айналды. Қазір мұндай экологиялық апаттардың алдын алу былай тұрсын, соның зардаптарын жоюдың өзі тиісті деңгейде жүзеге асырылмай отыр. Үлкен жобаларды былай қойғанда, міндетті түрде шұғыл атқарылуы тиіс: Іле Алатауындағы жапырыла құлаған орманды тазарту; оның орнына жас өскіндер егу; көліктерден шығатын түтінді азайту; ТЭЦ-терден шығатын ыс мөлшерін кеміту; жылыту мақсатында отын жағатын үйлерді газдандыру сияқты тұрмыстық-экономикалық шаралар пәрменді түрде қолға алынбай жатыр. Бұған мемлекеттік мекемелердің назарын аударып, қоғамдық пікір туғызу мақсатында жекелеген журналистер мен Мелс Елеусізов бастаған республикалық тәуелсіз «Табиғат» экологиялық одағы әр деңгейде экологиялық мәселе көтереді. Бұл проблема жайында баспасөз беттерінде ұдайы мақалалар жарияланып келеді. Қала аймағындағы экологиялық жағдайға адамдардың өздерінің тигізіп отырған кері әсерін жұртшылық назарына ұсынады. «Табиғат» одағы ұйымдастырған «Таза оралым» (квартал), «Таза жағалау», «Таза орман», «Таза көше», «Таза демалыс аймағы», «Таза бұлақ», «Жасыл көшет» сияқты т.б. қоғамдық шаралар барлық баспасөздерде жазылып, насихатталды.

Алайда, соңғы жылдары орын алған аса ірі экологиялық апаттар туралы зерттеліп жазылған пайымды ақпарат материалдары сирек. Апаттың зардаптарынан мағлұмат беретін батыл да, өтімді мақалалар қазақстандық басылымдарда тұрақты басылмайды. Телекөрсетілімдер де берілмейді деуге болады. Тіпті, экологиялық апаттардың өзі ресми басылымдарда толық жазылмайды. Мысалы, таудағы су қоймасы бұзылып, тоспаның көмейінде тұрған Қызылағаш ауылын жермен жексен етіп, Балқашқа дейінгі аралықтағы Егінсу сияқты елді мекендерді ба-

сып өткен селдің астында қалған адамдардың саны, экономикалық шығын мөлшері, мұндай табиғи апатқа душар еткен мемлекеттік және мемлекеттік емес мекемелердің жіберген қателіктері әлі күнге дейін толық жарияланған жоқ. Тек, жеке адамдардың тағдыры, үкіметтің кешігіп қолданылған шараларын насихаттау, үкімет пен әкімдердің апаттан кейінгі қалпына келтірген болымсыз да, толымсыз шараларын мемлекеттік жетістік ретінде бағалау, қасіретті салтанатқа айналдыру (зардап шеккендерге үй беруді салтанатты түрде ұйымдастырып, теледидардан көрсетілді) үрдісі белен алды. Мұның өзі еркін баспасөзбен үкімет арасындағы түсіністіктің жоқтығын танытады. Апаттың зардаптары «бітеу жараға» айналып отыр. Өзгені былай қойғанда, шетелдік туристердің «таң қалатын айнасына айналған» Медеу шатқалындағы апатқа ұшыраған, жайрап жатқан ормандарды тазартып, оның орнына жас көшетті қалай отырғызу мәселесін мемлекеттік комиссияның шеше алмауы соны аңғартады.

Бұл ғаламның жаппай жылынуымен тікелей байланысып жатқан апат. Оған шұғыл шара қолдану қажет. Әйтпесе, жер шарын қамтитын ұлы апаттың «жергілікті» көрсетілімі сияқты бет алады. Бұл кішкентай ғана экологиялық мәселе емес, ұлттық, мемлекеттік мәселе. Сондықтан да, мұндай экологиялық зардаптың алдын алу шараларын, қам-қарекетін жұртшылық білу тиіс. Ол үшін экологиялық қауіп-қатер мен оның зардаптары туралы өкімет пен баспасөз арасындағы диалог ашық, жария және өзара сенімге ие болуы керек. Өкінішке орай барлық жерде мұндай түсіністік орын алып отырған жоқ. Адамның өз қолымен, өзінің жауапсыздығынан, мемлекеттің немқұрайлығы мен шарасыздығынан туындап отырған мұндай экологиялық қатерді адамдар білу және түсінуі тиіс. Мағлұмат талап етуге, мемлекеттік шараларға тікелей араласуға тұрғындардың құқысы бар. Бұл екі жақтың дәнекері – тек баспасөз. Сонда ғана, Іле Алатауындағы орман апаттарына жол берілмейді.

Әдебиеттер

- 1 Об итогах социально-экономического развития Республики Казахстан за январь-ноябрь 2011 года // www.minplan.kz 15.01.2011.
- 2 Оразалы Сабден Успехи неоспоримы. Экономическое развитие Казахстана за 20 лет Независимости // *Казахстанская правда* 04.11.2011.
- 3 Doing Business 2012, Doing Business in a More Transparent World Economy Rankings, Author: Doing Business, Published: October 20,2011 // www.doingbusiness.org
- 4 Алматы // www.karta.kz 20.01.2012.
- 5 Поваленные ураганом деревья в Алматы создают ряд угроз для города // www.zakon.kz 20.09.2011.
- 6 В Алматы устраняют последствия шторма // www.khabar.kz 20.09.2011.
- 7 Интервью с М.Елеусизовым. // www.aif.kz 13.07.2011
- 8 Ташпанова М.А. Кто ты на Земле? Прохожий или хозяин? // teacher-almaty.clan.su 15.10.2011.
- 9 Kislodod // www.polpred.com 20.10.2011.
- 10 Сәрсенбек Бекмұратұлы. Кеше Алматыда бұршақ жауды баданадай-баданадай түйіршіктер үй шатырларын дүбірлетіп-ақ жіберді // almaty-akshamy.kz 27.06.2011.
- 11 Елена Брусиловская. Важней всего погода в доме. В Казахстане наблюдается потепление климата. // *Казахстанская правда*, 12.08.2011.
- 12 Елена Яфузова. Сила сели. Алматы угрожают горы. // www.centrasia.ru 21.09.07.
- 13 Центр Гидрометеорологического Мониторинга г. Алматы // www.almaty.kz 15.10.2011.
- 14 Mercer Human Resource Consulting // www.mercer.com/home
- 15 Tiffany M. Luck “The World’s Dirtiest Cities”, www.forbes.com
- 16 Аксим Береговой. Казахстану еще предстоит научиться управлять своими экологическими рисками // www.liter.kz 13.05.2011.
- 17 *Казахская советская энциклопедия* // 1 том

References

- 1 Ob itogah sotsialno-economicheskogo razvitiya Respubliki Kazakhstan za yanvar-noyabr 2011 goda // www.minplan.kz 15.01.2011.

- 2 Sabden O. Uspehi neosparimy. Economicheskoe razvitie Kazakhstana za 20 let nezavisimosti // Kazakhstanskaya Pravda, 04.11.2011.
- 3 Doing Business 2012 Doing Business in a More Transparent World Economy Rankings // October 20, 2011 <http://www.doingbusiness.org>
- 4 Almaty // www.karta.kz 20.01.2012.
- 5 Povalennye uraganom derevya v Almaty sozdaiyut ugrozu dlya goroda // www.zakon.kz 20.09.2011.
- 6 V Almaty ustranyayut posledstviya shtorma // www.khabar.kz 20.09.2011.
- 7 Intervyu s Eleusizovym M. // www.aif.kz 13.07.2011
- 8 Tashpanova M.A. Kto ty na zemle? Prohozhii ili hozyain? // <http://teacher-almaty.clan.su> 15.10.2011
- 9 Kislorod // www.polpred.com 20.10.2011.
- 10 Bekmuratuly S. Keshe Almatyda burshak zhaudy badanadai-badanadai tuirshikter ui shatylarlyn dubirletip-ak zhiberdi // www.almaty-akshamy.kz 27.06.2011.
- 11 Brusilovskaya E. Vazhnei vsego pogoda v dome. V Kazakhstane nabludaetsya poteplenie klimata // Kazakhstanskaya pravda 12.08.2011.
- 12 Yafuzova E. Sila seli. Almaty ugrozhayut gory // www.centrasia.ru 21.07.2008.
- 13 Tsentr Hidrometeorologicheskogo Monitoringa gororda Almaty // www.almaty.kz 15.10.2011.
- 14 Mercer Human Resource Consulting <http://www.mercer.com/home>
- 15 Tiffany M. Luck “The World’s Dirtiest Cities”, www.forbes.com
- 16 Beregovoi M. Kazakhstanu eshche predstoit nauchitsya upravlyat svoimi ecologicheskimi riskami // www.liter.kz 13.05.2011.
- 17 Kazahskaya-sovetskaya enciklopediya // 1 tom.